

ANTIČKO STAKLO U MUZEJU SLAVONIJE

MIRKO BULAT

Muzej Slavonije, Osijek

Muzej Slavonije u Osijeku sakupio je dosada dosta veliku zbirku raznovrsnog antičkog stakla. Ti su predmeti došli u Muzej uglavnom kao slučajni nalazi sa područja Osijeka i bliže okolice, i potječu uglavnom iz grobova sa raznih mjesta Donjega grada, mjesta nekadašnje Murse. Dok su spomenuti grobni prilozni uglavnom dobro sačuvani, dotle su se od svakodnevnog staklenog posuđa sačuvali uglavnom samo manji ulomci.

Posebnu teškoću predstavlja, kako smo naveli, što dobar dio tog materijala potječe iz slučajnih nalaza, učinjenih u toku od gotovo 90 godina, tako da često ne postoje mnogi osnovni podaci o okolnostima i točnom mjestu nalaza. Za jedan dio možemo samo s nekom vjerojatnošću pretpostaviti da potječe iz Osijeka, jer drugih podataka nema.

Nalazima stakla iz Slavonije dosad se nitko i nije bavio, tako da su oni ostali gotovo nepoznati. Prvi je nekadašnji kustos osječkog Gradskog muzeja Ferdo Miler spomenuo u jednom svom dopisu Hrvatskom arheološkom društvu u Zagrebu, nalaz jedne bočice i nekoliko komada stakla u jednoj grobnici od opeka, nađenoj na ledini između Tvrđe, Donjega i Novoga grada 1888. godine.¹ Danas se ti nalazi nažalost više ne mogu identificirati, niti je više moguće utvrditi točno mjesto nalaza. Deset godina poslije toga tadašnji kustos Vjekoslav Celestin objavio je slučajan nalaz boce s biušenim ukrasima (naš broj 3), nađene pod bliže nepoznatim okolnostima u okolici Osijeka, no vjerojatno kao prilog nekog groba.² On se drugom prilikom uzgred osvrnuo i na nalaz jedne staklene bočice nađene u Donjem gradu prilikom gradnje tzv. Topničke vojarne 1895. godine (naš broj 8).³

Na nalaze stakla iz Osijeka osvrnuo se i F. Fremersdorf prilikom obrade rajnskog eksporta u Podunavlje.⁴ On je tom prilikom kao rajnski eksport naveo i naprijed spomenu to bocu, koju je ranije publicirao Celestin.

Poslije toga nije bilo drugih osvrta na rimsko staklo iz Osijeka, iako je u tom razdoblju nađeno još nekoliko interesantnijih komada. Međutim, krajem prošle godine došlo je prilikom kopanja rova za kanalizaciju pred školom Bratstva-jedinstva u Donjem gradu, na uglu Zmaj Jovine i ulice Bratstva-Jedinstva, t. j. tik izvan pretpostavljenog sjevernoistočnog ugla nekadašnje Murse⁵, do jednog značajnog nalaza, koji nas je potakao da se prihvatimo obrade ovog materijala, koji je dosad bio nekako zapostavljen.

Naime, tom je prilikom nađeni na dubini od 2—2,5 m neoštećeni sarkofag od pješčenjaka, nažalost bez ikakvog natpisa ili ukrasa. Poklopac je još bio malterom pričvršćen za donji dio sarkofaga, koji je međutim ipak bio do polovice ispunjen nataloženim muljem. U njemu

je bilo skelet opružen na leđima, kraj čijih nogu su se nalazile dvije staklene boce i jedna ukrašena staklena zdjela, a kraj ramena jedna srebrna lukovičasta fibula (tab. VI, sl. 12 i tab. VII, sl. 1—5). Spomenute fibule datira E. Patek na osnovu brojnih sličnih nalaza iz Panonske kotline u IV st.⁶ Tako smo dobili važan oslonac i za datiranje tog i drugih sličnih nalaza stakla, koji se od ranije nalaze u muzeju, o čemu će naknadno biti još govora.

Među najranije nalaze stakla na području Osijeka mogli bi ubrojiti raznovrsna zrnca od tamnomodrog ili zelenog stakla, nađena u latenskim grobovima na ciglani A istočno od Donjeg grada, koja bi sudeći po njihovoj brojnosti mogli ubrojiti u dosta omiljen nakit toga vremena.⁷ Ovdje se međutim nećemo zadržati na njima, kao ni nalazima staklenih perli i narukvica rimskog doba iz Osijeka, koje će biti obrađene jednom drugom prilikom. Isto tako nećemo obraditi ni primjerke stakla iz stranih, izvanslavonskih nalazišta, koji su ranije raznim poklonima dospjeli u muzej, jer ne spadaju u okvir naše teme.

Opis materijala

1. Balzamarij čunjastog donjeg dijela, sa zaobljenim dnom i odelbelim visokim vratom, te koso izvraćenim rubom, od svijetlozelenkastog prozirnog stakla. Potpuno očuvan, površina neznatno opalizira. Visina 7,7, promjer 2,3, otvor 1,8 cm. Nalazište Osijek (?). Inv. br. 628 (tab. III, sl. 3).

2. Kuglasta boca s ljevkastim vratom nenaglašenog ruba, bjelkastih tankih prozirnih stijenki, i s malo udubljenim dnom. Odbijen je komad vrata, a u produženju loma nalazi se napuklina, kao i oko dna. Površina mjestimično oštećena. Visina 13,4, promjer 9,7, otvor 5,2, dno 4,5, debljina stakla 0,2 cm. Nalazište Osijek, bez bližih podataka. Inv. br. 632 (tab. I, sl. 1, tab. V, sl. 1).

3. Valjkasta boca od svijetlo žučkasto-zelenkastog stakla. Oblo rame povezuje sa širokim izvraćenim rubom široka, izvana izljebljena koljenasta plošnata ručka. Ukrašena je na tijelu brušenim vertikalnim ovalima u četiri reda u srednjem pojasu, omeđenom ozgo i ozdo sa po dvije horizontalne linije, izvan kojih je po jedan red kosih crta. Rub malo oštećen. Visina 24,5, promjer 12,2, otvor 9,6, dno 11 cm. Nađena u blizini Osijeka pod nepoznatim okolnostima 1898. godine (vjerojatno kao grobni prilog). Publicirao V. Celestin.⁸ — Inv. br. 2296 (tab. VII, sl. 6).

4. Četverouglasta bočica od prozirnog zelenkastog stakla, sa visokim tankim vratom i horizontalno izvraćenim rubom. Profilirana koljenasta ručka strmo se spušta na rame, te na krajevima završava gužvama. Dno malo udubljeno; potpuno očuvana. — Visina 10,5, promjer (dno) 4×3 , otvor 2,9 (1,1) cm. Nalazište Osijek, bivša Kalvarija (na sjeverozapadnom kraju Murse), u grobu od opeka, zajedno s idućom bočicom. Dar I. Franka 1878. godine. Inv. br. 2562 (tab. III, sl. 2, tab. VI, sl. 1).

5. Slična četverouglasta bočica od svijetlo zelenkastog prozirnog stakla kao i ranija, samo što je nešto malo veća, a izvraćeni rub iznutra nije ravan, nego se spušta prema unutra. Potpuno sačuvana. Visina 10,6, promjer i dno $4 \times 3,1$, otvor 2,9 (1,1) cm. Nađena u istom grobu kao i prethodna, dar Baumholza. Inv. br. 2564 (tab. IV, sl. 1).

6. Bočica u obliku amforice od prozirnog bjelkastozelenkastog stakla, s prstenastom stajnom plohom, razmjerno visokim vratom, horizontalno izvraćenim rubom i dvije volutasto stilizirane vertikalne naspramne ručkice. Vrat odijeljen od ramena horizontalnom reljefnom linijom. Površina znatno irizira. Visina 7,2, promjer 6,6, otvor 4,2, dno 3,8 cm. — Nalazište Osijek, Donji grad, »kod nove škole« krajem prošlog stoljeća, dar Tajčevića (vjerojatno iz jednog groba na mjestu spomenute škole Bratstva-jedinstva, koja je zidana u to doba (?). Inv. br. 2565 (tab. II, sl. 3, tab. VI., sl. 2).

7. Balzamarij od tankog svijetlo zelenog prozirnog stakla, sa širokim dnom, visokim i tankim vratom, i ljevkasto izvraćenim ušćem. Potpuno očuvan. Visina 8,5, promjer (dno) 2,9, otvor 2,2 cm. Nalazište Osijek, bez drugih podataka. Inv. br. 2566 (tab. I, sl. 4, tab. V., sl. 4).

8. Minijaturna kuglasta bočica od bjelkastog neprozirnog stakla, širokog niskog ljevkastog vrata, debelog horizontalnog ruba i uskog otvora. Dno udubljeno, obje ručke nedostaju. Površina jako opalizira i ljušti se. — Visina 3,4, promjer 2,8, otvor 1,8 (0,4), dno 1,8, debljina 0,25 cm. — Nalazište Osijek, Topnička vojarna 1895. Navodi je Celestin u svom članku o nalazima na Topničkoj vojarni.^{9a} Inv. br. 2567 (tab. III; sl. 4; tab. VI, sl. 3).

9. Balzamarij polukuglastog tijela, tankog visokog vrata s malo izvraćenim rubom, ravnim dnom, svijetlozelenkaste boje. Površina se neznatno ljušti. Visina 9,1, promjer (i dno) 3,4, otvor 2 (1,2) cm. Nalazište Osijek, bez bližih podataka. Inv. br. 2572 (tab. III, sl. 6).

10. Bočica od prozirnog zelenkastog stakla s mjehurićima, ovalnoga tijela, koje se na jednoj strani produžuje u ispust s rupicom. Dno malo udubljeno. Dosta visok vrat završava horizontalno

izvraćenim rubom. Gotovo potpuno očuvana. Visina 8,7, širina 4,1, dužina 8,5, otvor 4 (2), dno 2,4 × 3, debljina stakla 0,15 mm. Nalazište Osijek, bez bližih podataka. Inv. br. 2575 (tab. IV, sl. 3, tab. V, sl. 3).

11. Balzamarij niskog polukuglastog tijela, vrlo visokog i uskog vrata, od bijelog neprozirnog stakla. Ušće nepravilno prošireno, oko ruba iznutra reljefna crta. Dno ravno. Potpuno očuvan, površina dosta trošna. Visina 12, promjer (dno) 4,5, otvor 3,1 (1,4) cm. Nalazište Osijek, dar Štulhfera krajem prošlog stoljeća, bez drugih podataka. Inv. br. 2576 (tab. IV, sl. 2).

12. Balzamarij od bjelkastog slojevitog neprozirnog stakla, lukovičastog tijela, ravnog dna, tankog i visokog vrata. Rub nedostaje, površina jako opalizira. Visina (nepotpuna) 7,1, promjer (dno) 3, otvor 1, debljina 0,15 cm. Nalazište Osijek, bez drugih podataka. Inventarni broj 2579 (tab. II, sl. 2; tab. VI, sl. 6).

13. Balzamarij od bjelkastog neprozirnog slojevitog stakla, polukuglastog tijela, visokog tankog vrata s horizontalno izvraćenim rubom, dno jako udubljeno. Površina opalizira i ljušti se. Visina 6,4, promjer (dno) 2,6, otvor 1,5 (0,9) cm. Nalazište Osijek, dar M. Zuckera 1903. godine. Inv. br. 2937 (tab. III, sl. 5; tab. VI, sl. 5).

14. Grlo boce zelenkaste boje i prozirno, sastavljeno od četiri međusobno isprepletene uže cijevi čvrsto zataljene, tako da sredinom između njih ostaje također slobodan prolaz, kojemu odgovara peti otvor. Sve uže cijevi završavaju u jednom proširenju, koje prelazi u ljevkastu vrat s ravno odrezanim rubom, i malim kljunastim izljevom.

Tijelo je vjerojatno bilo kuglasto. Jedna cijev je teže oštećena. Dužina 10,5, promjer 2,5 do 3, otvor 3,5, debljina 0,1 do 0,3 cm. Nalazište Osijek, Donji grad, dar I. Mužnaja 1953. godine. Inv. br. 6093 (tab. IV, sl. 5a-c).

15. Kuglasta boca bjelkaste boje, neprozirna, s ljevkastim vratom, nenaglašenim rubom i udubljenim dnom. Vrat i tijelo ukrašeni s tri grupe tankih horizontalnih linija. Površina opalizira i ljušti se. Visina 13, promjer 9, otvor 4,9, dno 5, debljina 0,2 cm. — Nalazište Dalj, strma obala Dunava, poklon J. Gojkovića 1954. godine. Inventarni broj 6111 (tab. II, sl. 4; tab. V, sl. 2).

16. Balzamarij od bijelog neprozirnog, vrlo tankog stakla, s dugim uskim vratom, koji završava koso izvraćenim ušćem, a prema dolje se širi poput lukovice. Dno je malo udubljeno, trbuh malo oštećen. Jako opalizira i ljušti se. Visina 9,2, promjer 3, dno 2,6, otvor 1,8 (0,8) cm. Nalazište Osijek, Donji grad, Vukovarska ulica, pored dva rimska groba. Dar B. Liske 1953. godine. Inv. br. 6320 (tab. I, sl. 3; tab. V, sl. 5).

17. Kuglasta boca od tankog svijetlo zelenog prozirnog stakla, s malo udubljenim dnom, i visokim uskim vratom. Rub otvora nedostaje. Visina 20, promjer 9, otvor 2,4, dno 6, debljina 0,2 cm. Nalazište Osijek, Donji grad, nađena prije rata prilikom gradnje jedne zgrade u kompleksu »Saponije« (sa strane Trga V. Nazora), vjerojatno kao grobni prilog. Dar J. Gojkovića 1954. godine. Inv. br. 6630 (tab. I, sl. 2; tab. V, sl. 6).

18. Donji dio kuglaste bočice od tankog svijetlo zelenog prozirnog stakla, dno malo udubljeno, površina irizira i ljušti se. Sadašnji promjer 7 cm, debljina 0,1 cm. Nalazište Osijek, Donji grad, nađena zajedno s nečitljivim brončanim novcem vjerojatno trećeg stoljeća u dječjem grobu od opeka, u iskopu za toranj »Saponije« na Vukovarskoj cesti 1960. godine. Inv. br. 7266.

19. Ulomak dna četverouglaste boce od zelenkastog stakla, malo udubljeno, s ostatkom reljefnog ukrasa u obliku leptira. Sadašnja veličina 6 × 4, debljina 0,3 cm. Nalazište Osijek, Donjo-gradsko Pristanište 1961. godine. Inv. br. 7338 (tab. VI, sl. 9).

20. Ulomak dna boce od svijetlo zelenog prozirnog stakla, ukrašen s više reljefnih kružnica oko jedne centralne. Sadašnja veličina 6,5 × 5,5, debljina 0,3 cm. Nalazište kao gore. Inv. br. 7398 (tab. VI, sl. 10).

21. Dno bočice od svijetlo zelenog stakla, s prstenastom stojnom plohom. Promjer 4,5 cm. Nalazište kao gore. Inv. br. 7425 a (tab. VI, sl. 8).

22. Dno šire posudice s ravnim dnom i prstenastom nogom, od svijetlozelenog stakla. Promjer 5,8 cm. Nalazište kao gore. Inventarni broj 7425 c (tab. VI, sl. 7).

23. Donji dio peharčića od svijetlo zelenog stakla, uska nožica se nije sačuvala. Promjer 4,8 cm. Nalazište kao gore. Inv. br. 7425 b (tab. VI, sl. 11).

24. Grlo boce od svijetlo zelenog stakla, s horizontalno izvraćenim rubom, koji je s ostatkom ramena spojen širokom narebrenom koljenastom ručkom, koja završava na oba kraja gužvama. Sadašnja visina 5,7 cm, otvor (s rubom) 5 cm. Nalazište kao gore, inventarni broj 7468 (tab. VI, sl. 4).

25. Kuglasta boca od bjelkastog slabo prozirnog stakla, s malo udubljenim dnom, niskim ljevkastim vratom, tankih stijenki, ukrašena na trbuhu s tri reda okomitih, horizontalno probušenih bradavica. Površina opalizira i ljušti se. Visina 13,5, promjer 9,5, otvor 4, dno 3,5, debljina 0,2 cm. Nalazište Osijek, Donji grad, ugao Zmaj Jovine i Ulice Bratstva-jedinstva (nađena do nogu skeleta

u spomenutom sarkofagu zajedno s lukovičastom srebrnom fibulom i slijedeće dvije staklene posude). Inv. br. 9000 (tab. II, sl. 1; tab. VII, sl. 2).

26. Kuglasta boca slična gornjoj, ali debljih stijenki, vrat uži i valjkast, rub odbijen, od bijelog prozirnog tanjeg stakla koje se ljušti, neukrašene površine. Visina (nepotpuna) 15, promjer 10, otvor 2,8 (nepotpun), dno 5, debljina 0,2 cm. — Nalazište i okolnosti nalaza kao gore. Inv. br. 9001 (tab. III, sl. 1, tab. VII, sl. 1).

27. Duboka polukuglasta zdjela od bijelog neprozirnog stakla, nepravilno mrežasto ispucane površine, s malo izvraćenim rubom. Ukrašena s dva pojasa graviranih i brušenih krugova, odvojenih međusobno graviranom horizontalnom linijom, dok slično ukrašeno dno tvori ustvari treći ukrasni pojas. U najgornjem pojasu je šest graviranih kružnica, međusobno odijeljenih graviranim linijama u obliku T. U sredini svake kružnice je manji brušeni krug. Njima odgovaraju u donjem pojasu isto takovi brušeni krugovi, oivičeni ozdo graviranim girlandama, koje čine kao neku šesterokraku zvijezdu oko gravirane kružnice i brušenog kruga na dnu. Površina opalizira i ljušti se. Visina 6, promjer (= otvor) 10,2, dno 3, debljina 0,1—0,3 cm. — Nalazište i okolnosti nalaza kao i kod prethodne. Inv. br. 9003 (tab. IV, sl. 4a-b; tab. VII, sl. 3).

Time smo završili pregled važnijih nalaza rimskog stakla sa područja Osijeka i Slavonije u Muzeju Slavonije. Upada u oči da se tu prvenstveno radi o grobnim nalazima, tako da i u onim slučajevima kad nemamo sigurnih podataka o okolnostima nalaza, možemo pretpostavljati da potječu iz grobova, ili sarkofaga. Ostalo je međutim još mnogo raznovrsnih ulomaka nađenih ranije, za koje nemamo nikakvih podataka o mjestu i okolnostima nalaza, no vjerojatno potječu iz Osijeka, kao i nešto manjih ulomaka raznovrsnih staklenih posuda nađenih na raznim mjestima Donjega grada u novije vrijeme, koji nisu mogli biti uzeti u taj popis.

Iz gornjega popisa vidimo da su u Mursi i njenoj bližjoj okolici kao grobni prilozi bili uglavnom zastupljeni razni balzamariji, i to ili od zelenog prozirnog, ili bijelog neprozirnog stakla, zatim kuglaste boce većinom s kratkim ljevkastim vratom, rjeđe pak s dugim valjkastim, i većinom od prozirnog svijetlozelenog ili bjelkastog stakla. S dva primjerka zastupljene su četverouglaste bočice s drškicama od svijetlozelenog prozirnog stakla, a ostali tipovi — mala amforica, minijatura bočica i polukuglasta zdjela od bijelog neprozirnog stakla, te bočica s u jednu stranu izduženim tijelom, od svijetlo zelenog neprozirnog stakla, sa po jednim primjerkom, kao i valjkasta boca s koljenastom ručkom. Grlo boce s više cijevi, te dna bočica i peharčića sa i bez reljefnog ukrasa najvjerojatnije ne spadaju u grobne priloge. Kako za većinu naših nalaza nemamo navedene točne okolnosti nalaza, ni druge eventualne priloge koji su ih pratili, a koji bi nam mogli pomoći pri datiranju (nalazi iz groba nađenog između Tvrde, Novoga i Donjega grada 1888. godine ne mogu se više identificirati a novac nađen s ulomcima bočice u grobu u iskopu za toranj Saponije na Vukovarskoj cesti 1960. godine našalost je potpuno nečitljiv), to nam kao početna nit ostaje najnoviji nalaz dviju boca i zdjele u sarkofagu nađenom kod škole Bratstva-jedinstva u Donjem gradu. Ovdje nam već sam nalaz sarkofaga govori da ne možemo računati sa datumima starijim od trećeg stoljeća, pošto oni tada uglavnom dolaze kod nas u upotrebu. Važniji je nalaz spomenute krstaste fibule, koja, kako smo videli, spada u IV stoljeće. Ako usvojimo mišljenje E. Thomas, koja za jedan sličan nalaz iz Lauriacuma smatra da je starokršćanski (t. j. da spada u IV st.) i da bočice spadaju u »ambalažu« za posvećeno vino odnosno ulje, a zdjelice za posvećeni kruh⁹, i pretpostavimo da je sličan slučaj i u Osijeku, dobili bi i jedan važan podatak za historiju Murse — prvi starokršćanski grob dosad poznat iz Osijeka.

Za našu kuglastu bocu s valjkastim vratom (tab. III, sl. 1) E. Thomas navodi analogije iz Lauriacuma (Espelmaysfeld), Intercise, Aquincuma, Carnuntuma, Vindobone, Poetovia i Emone, i datira ih u treće i prvu dekadu četvrtog stoljeća.¹⁰

Kuglaste boce s ljevkastim vratom E. Thomas datira od sredine trećeg stoljeća dalje, a navodi im analogije iz Lauriacuma, Carnuntuma, Brigetia, i Aquincuma.¹¹ Slična potječe

i iz jednog groba u Vinkovcima, nađenom 1887. godine,¹² a u Muzeju Slavonije nalazi se jedna gotovo identična, ali nešto manja boca iz Mainza (inv. br. 2543, dar jednog od osnivača Muzeja, trgovca Sedlakovića 1878. godine), te nam popis tih nalazišta u neku ruku pokazuje put, kojim je ta vrsta kasnoantičkog stakla dolazila k nama iz Porajnja. Mala amforica s drškicama vjerojatno je također porajnski proizvod IV stoljeća.¹³ Slična joj je i minijatura bočica (tab. III, sl. 4), kojoj nedostaju drškice, pa je i ona vjerojatno istog porijekla. Za oblik polukuglaste zdjele nalazimo analogiju u jednom primjerku iz kasnoantičke nekropole u Duklji,¹⁴ gdje na jednom drugom primjerku nalazimo i donekle sličan ornament.¹⁵

Četverouglaste bočice od prozirnog zelenog stakla s dvije ručkice imaju analogiju u jednoj bočici iz Bobovka kod Kranja iz nekropole I—II stoljeća,¹⁶ dok u Drnovu nalazimo analogiju za našu bočicu s izduženim tijelom (tab. IV, sl. 3),¹⁷ koja u svom obliku što podsjeća na vodenu pticu, čuva možda neku staru lokalnu simboliku. Balzamariji, zastupljeni kod nas sa više varijanata, imaju mnogo analogija, koje nije potrebno sve navoditi. Tako je jedan sličan našem broju 7 nađen u Bobovku u istom grobu 4, u kojem i gore navedena četverouglasta bočica,¹⁸ a slični su nađeni i u ranocarskoj nekropoli u Vašašu kod Pečuha, u našem bližem susjedstvu.¹⁹ Završavajući ovaj pregled antičkog stakla u Muzeju Slavonije, htjeli bismo samo ukratko navesti i ukazati na takove nalaze iz drugih slavonskih mjesta, koji se nalaze u drugim domaćim ili stranim zbirkama. Među njima se po svojoj rijetkosti i kvaliteti svakako ističe ulomak vas diatreta iz Daruvara, sada u Beču,²⁰ te dno plitice s portretom bračnog para na zlatnoj foliji iz Štrbinaca, sada u Muzeju Đakovštine u Đakovku.²¹ Oba ova nalaza spadaju u IV stoljeće. U Batini Skele je u jednom vinogradu 1876. godine nađen grob s bogatim nalazima, među kojima su, osim zlatnog nakita i novca Galijena, nađene i jedna staklena zdjela i jedna čutura od stakla, što je sve dospjelo u Narodni muzej u Budimpešti.²² Kuglastu čašu s ljevkastim vratom, nađenu u Vinkovcima, a sada u Arheološkom muzeju u Zagrebu, već smo spomenuli. Gradski muzej u Vinkovcima sada posjeduje još nekoliko drugih neobjavljenih primjeraka.

Time bi završili ovaj kratki pregled antičkog stakla u Slavoniji, s nadom da će se ovoj vrsti materijala u buduće posvetiti više pažnje, kakvu on i zaslužuje.

Crteže izradila D. Svatić, fotografije T. Šleder i R. Bartolović.

¹ F. Miler, *Viestnik hrv. arkeol. dr.* 10 (1888) 126—127

² V. Celestin, Rimska staklenka nađena u blizini Osijeka, *Glasnik Zemaljskog muzeja* 10 (Sarajevo 1896), 623—625.

³ V. Celestin, Arheološke iskopine u Osijeku, *Narodni list* LXI/192 (Zagreb 1895) str. 3.

⁴ F. Fremersdorf, Rheinischer Export nach dem Donauraum, *Diss. Pann.*, Ser. II, No. 10, (1938), str. 173.

⁵ Za topografiju Murse v. D. Pinterović, Prilog topografiji Murse, *Osječki zbornik* 5 (1956) str. 55 dalje.

⁶ Patek E., Verbreitung u. Herkunft der pannon. Fibeltypen, *Diss. Pann.*, II Ser. No. 19 (1942) 149—150.

⁷ E. Spajić, Nalazište mlađeg željeznog doba s terena Osijeka, *Osječki zbornik* 4 (1954) t. III, 24 i 8, (1962) t. XIII, 6.

⁸ v. bilj. 2.

^{8a} V. bilj. 3.

⁹ E. B. Thomas, Die Gläser des Espelmayrsfeldes, *Forschungen in Lauriacum* 8 (1962) 106.

¹⁰ *O. c.*, 103.

¹¹ *Ibid.*

¹² J. Brunšmid, Colonia Aurelia Cibalae, *Vj. hrv. arkeol. dr. n. s.* 6 (1902) 158—160.

¹³ J. Čadik, *Antické sklo* (Praha 1970) t. 9.

¹⁴ A. Cermanović-Kuzmanović, Late Roman Glass from Doclea, *Archaeologia Jugoslavica* 9 (1968) t. I, 27.

¹⁵ *O. c.*, t. I, 20.

¹⁶ P. Petru-A. Valiç, Drugo začasno poročilo o izkopavanjih v Bobovku pri Kranju, *Arheol. vest.* 9-10 (1958-1959) 136; t. VIII, 3.

¹⁷ S. Petru, Antično steklo iz Dolenjskih grobov, *Razprave SAZU* VI (Ljubljana 1969) 172, t. 3, 11—13.

¹⁸ P. Petru-A. Valiç, *I. c.*

¹⁹ Fülep F., A Vasasi kora-császárkori temető, *A Janus Pannonius múzeum évkönyve* (Pécs 1958) 105, 115, t. LIII, 3—5.

²⁰ R. Sunkowsky, *Antike Gläser in Carnuntum und Wien* (Wien 1956) 13—14, sl. 19.

²¹ B. Raunig, Značajan nalaz na lokalitetu Štrbinci kod Đakova, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske* XIV/5 (Zagreb 1956) 147—148.

²² J. Hampel, Archäologische Berichte aus Ungarn, *Archaeol.-Epigr. Mitt.* 2 (1878) 67 dalje.

VERRERIE ANTIQUE AU MUSÉE DE LA SLAVONIE

Résumé

L'auteur présente des objets de verre antiques au Musée de la Slavonie à Osijek provenant le plus souvent de trouvailles fortuites faites sur le territoire de la ville d'Osijek (l'antique Mursa). Pour la plupart, ces objets faisaient partie de l'inventaire tombal.

Les plus importantes trouvailles sont celles de deux bouteilles de verre blanchâtre transparent et d'une écuelle hémisphérique de verre blanc non transparent, ornée de ronds taillés. Ces objets ont été trouvés à Osijek en 1970 dans un sarcophage à côte d'une fibule d'argent cruciforme, à l'aide de laquelle l'ensemble a pu être daté au IVe siècle. Pour les bouteilles globulaires et les balsamiques (flacons à baume) existent de nombreuses analogies en Pannonie; les autres types, au contraire, sont chez nous assez rarement représentés et généralement leur provenance est indéfinissable.

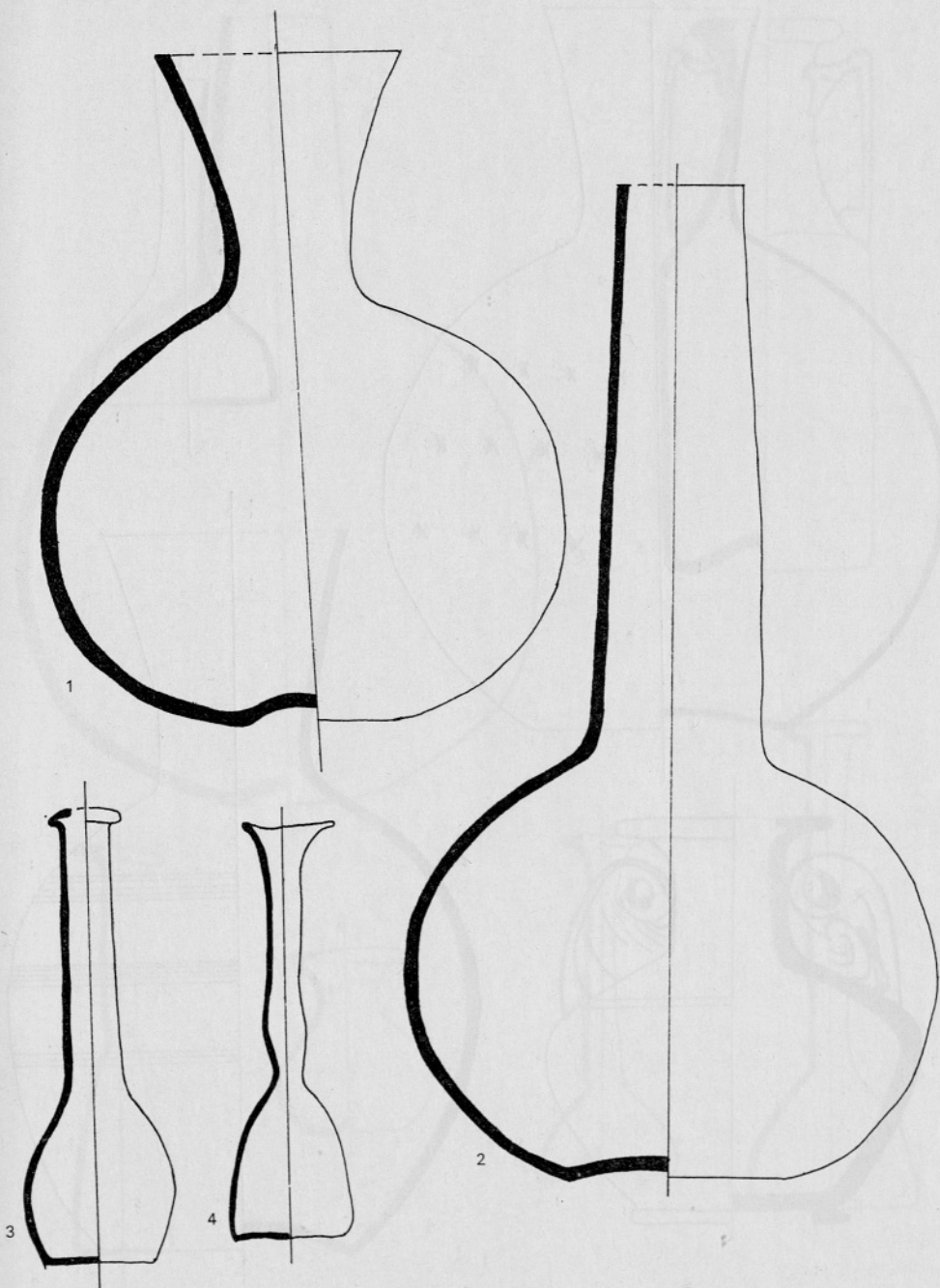
Par la description ci-dessus on voit qu'à Mursa et dans ses proches alentours, comme inventaire tombal étaient représentés surtout divers balsamiques, et cela ou de verre vert transparent, ou de verre blanc non transparent, puis des bouteilles globulaires pour la plupart à col court à embouchure, et plus rarement à col long cylindrique, et en majeure partie de verre transparent vert clair ou blanchâtre. A raison de deux exemplaires sont représentés les flacons quadrangulaires à anses en verre transparent vert clair, et les autres types — une petite amphore, une bouteille en miniature et une écuelle hémisphérique en verre blanc non transparent, ainsi qu'un flacon au corps allongé d'un côté, en verre vert clair non transparent, à raison d'un exemplaire, ainsi qu'une bouteille cylindrique à anse coudée. Le col de la bouteille à plusieurs tubes ainsi que les fonds du flacon et du gobelet, avec et sans ornement en relief, le plus vraisemblablement n'appartiennent pas à l'inventaire tombal. Comme pour la plupart de nos découvertes, ne sont pas indiquées les circonstances précises de la trouvaille, ni les autres objets éventuels qui les accompagnaient et qui auraient pu nous aider à la datation (les découvertes de la tombe trouvée entre Tvrdja, Novi et Donji grad en 1888 ne peuvent plus être identifiées, et la pièce de monnaie, trouvée avec des fragments d'un flacon dans une tombe lors de l'excavation pour la tour de Saponia sur la route de Vukovar en 1960, est malheureusement tout à fait illisible), et comme fil initial il nous reste la découverte la plus récente de deux bouteilles et d'une écuelle dans le sarcophage trouvé près de l'école de la Fraternité à Donji grad. Ici, la trouvaille même du sarcophage nous dit que nous ne pouvons pas compter sur des dates antérieures au troisième siècle, étant donné qu'en général c'est à ce moment-là qu'on les utilise chez nous. Plus importante est la découverte de la fibule cruciforme mentionnée qui appartient, comme nous l'avons vu, au IVe siècle. Si nous adoptons l'opinion d'E. Thomas, qui pour une trouvaille analogue de Lauriacum estime qu'elle est vieille-chrétienne (c.-à-d. qu'elle appartient au IVe s.) et que les flacons font partie de «l'emballage» pour l'huile ou le vin consacré, et les écuelles pour le pain consacré,⁹ et si nous supposons qu'il y a un cas analogue aussi à Osijek, nous obtenons une donnée importante pour l'histoire de Mursa — la première tombe vieille-chrétienne connue jusqu'ici à Osijek.

Pour notre bouteille globulaire à col cylindrique (pl. III, fig. 1), E. Thomas cite des analogies de Lauriacum (Espelmaysfeld), Intercisa, Aquincum, Carnuntum, Vindobona, Poetovio et Emona, et il les date au troisième et à la première décennie du quatrième siècle.¹⁰

E. Thomas date les bouteilles globulaires à col à embouchure à partir du milieu du troisième siècle et il cite des analogies de Lauriacum, Carnuntum, Brigetio et Aquincum.¹¹ Une bouteille analogue provient d'une tombe de Vinkovci, trouvé en 1887,¹² et au Musée de la Slavonie se trouve une bouteille presque identique, mais un peu plus petite, de Mainz (No d'inv. 2543, présent d'un des fondateurs du Musée, le commerçant Sedlaković, en 1878), et l'inventaire de ces gîtes nous montre d'une certaine manière le chemin, par lequel cette espèce de verre de l'antiquité avancée est venue chez nous de la Vallée du Rhin. La petite amphore à anses est probablement aussi un produit de la Vallée du Rhin du IVe siècle.¹³ Le flacon en miniature (pl. III, fig. 4), auquel manquent les anses, lui ressemble et il est vraisemblablement aussi de la même origine. Pour la forme de l'écuelle hémisphérique nous trouvons une analogie dans un exemplaire d'une nécropole de la Basse Antiquité avancée de Duklja¹⁴, où sur un autre exemplaire nous trouvons aussi un ornement à peu près pareil.¹⁵

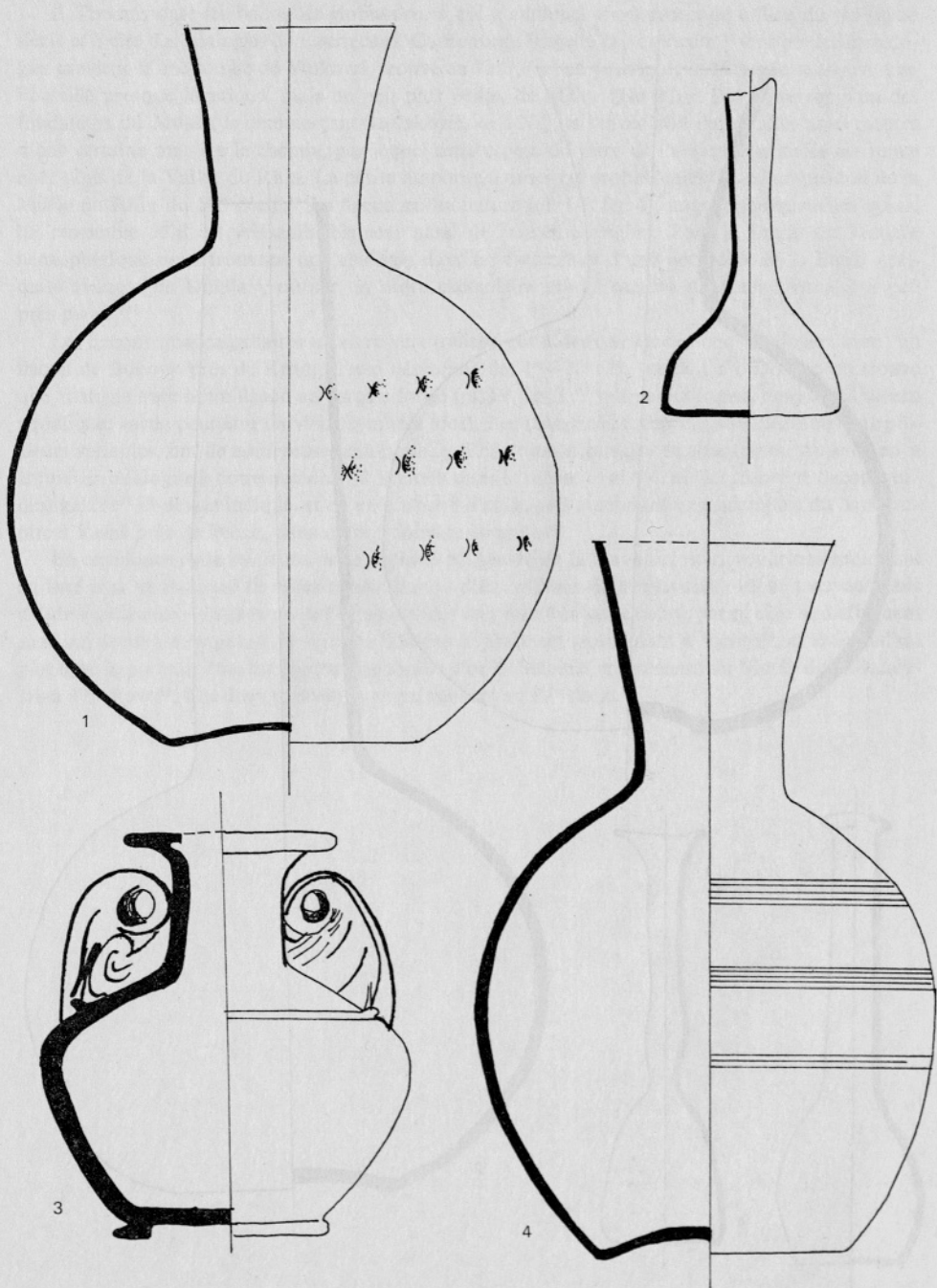
Les flacons quadrangulaires en verre vert transparent à deux anses ont une analogie avec un flacon de Bobovk près de Kranj, d'une nécropole des Ier—IIe s.¹⁶, tandis qu'à Drnovo on trouve une analogie avec notre flacon au corps allongé (pl. IV, fig. 3)¹⁷, qui par sa forme, rappelant l'oiseau aquatique, garde peut-être un vieux symbole local. Les balsamiques, représentés chez nous par plusieurs variantes, ont de nombreuses analogies qu'il n'est pas nécessaire de citer toutes. Ainsi on en a trouvé un analogue à notre numéro 7 à Bobovk dans la même tombe 4, où fut trouvé le flacon quadrangulaire¹⁸ ci-dessus indiqué, et on en a trouvé d'analogues aussi dans une nécropole du haut empire à Vašaš près de Pečuh, dans notre voisinage immédiat¹⁹.

En terminant cette revue du verre antique au Musée de la Slavonie, nous voudrions seulement en bref citer et indiquer de telles trouvailles en d'autres lieux de la Slavonie, qui se trouvent dans d'autres collections du pays ou de l'étranger. Par leur rareté et leur qualité, parmi elles se distinguent sans nul doute un fragment de verre en diatrète de Daruvar, maintenant à Vienne²⁰, et le fond d'un plat avec le portrait d'un couple sur une feuille d'or de Štrbinci, maintenant au Musée de la Đakovština à Đakovo²¹. Ces deux trouvailles appartiennent au IVe siècle.

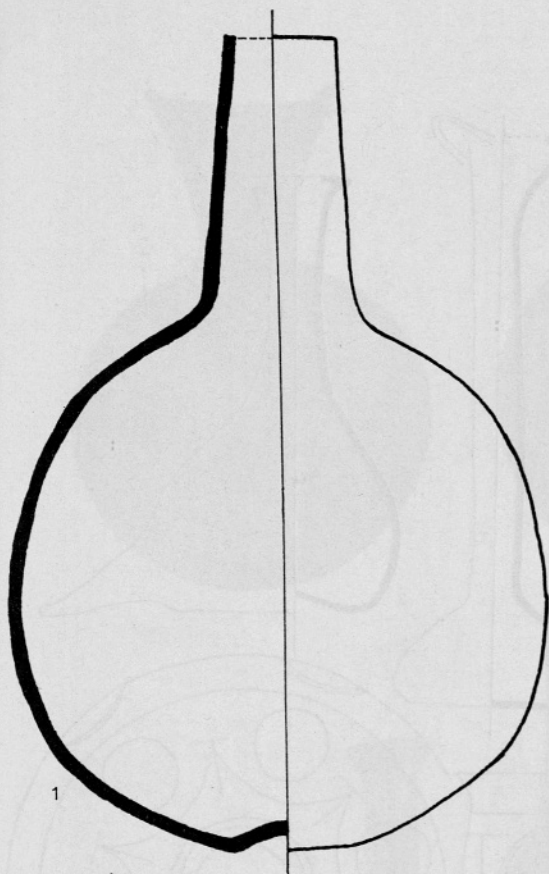

Tab. I — Pl. I

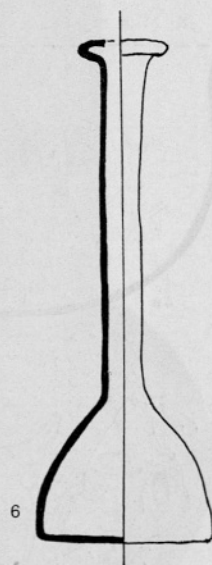
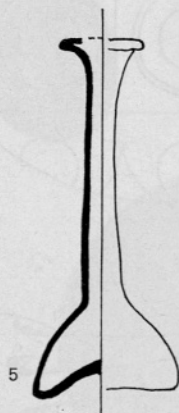
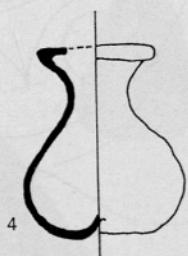
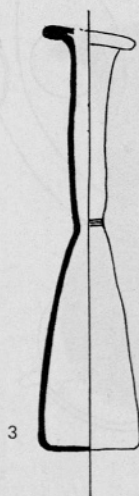

Tab. II — Pl. II

1

2

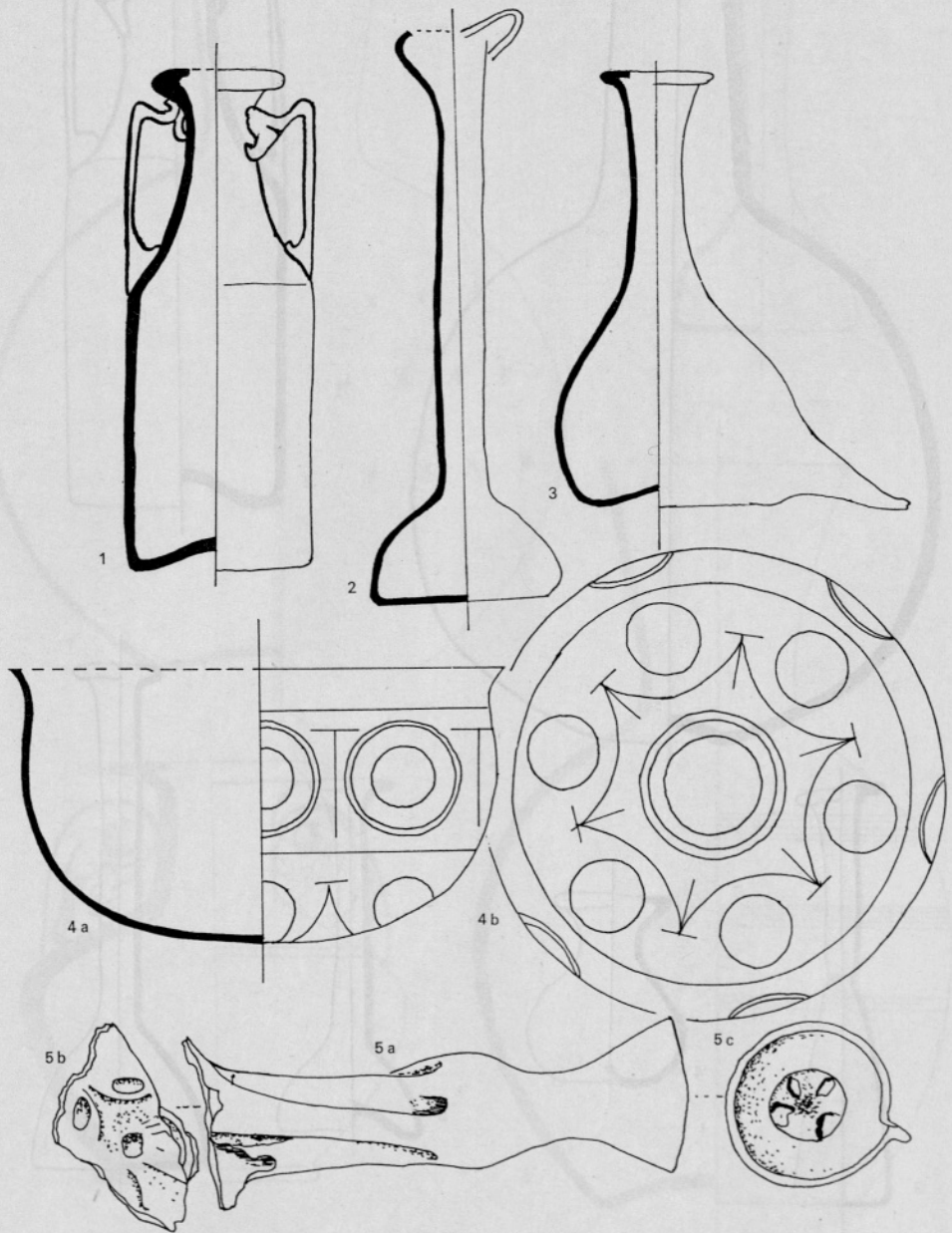
3

4

5

6

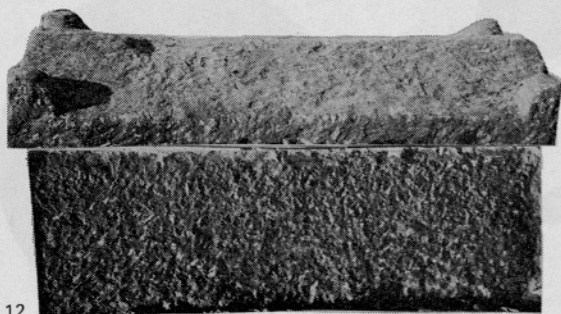
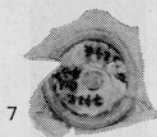
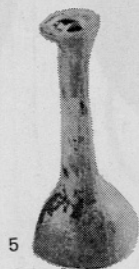
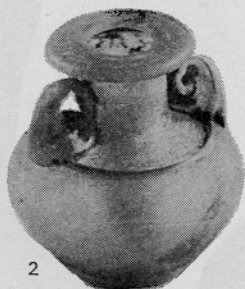
Tab. III — Pl. III

Tab. IV — Pl. IV

Tab. V — Pl. V

Tab. VI — Pl. VI

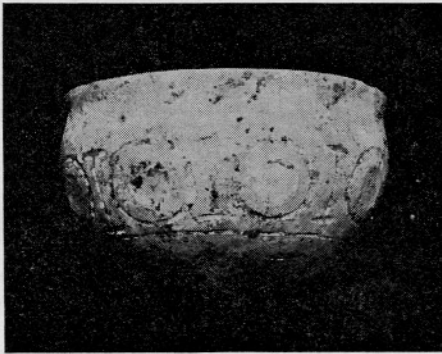

1

2

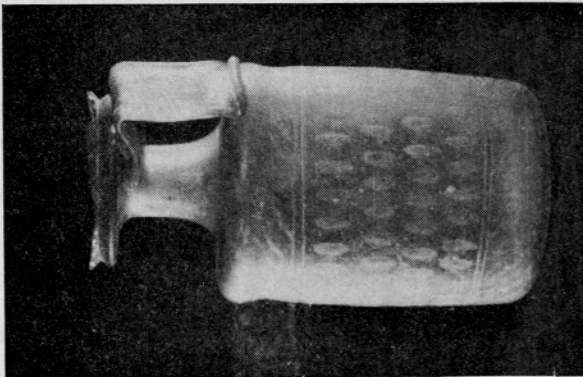
4

3

5

6

Tab. VII — Pl. VII